

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.В. КОВАЛЕНКО,
д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет,
Л.В. КУЗНЕЦОВА,
д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет,
Я.Є. ВЕРБИЦЬКА,
д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

провідний спеціаліст–економіст відділу фінансів підприємств Головного управління статистики в Сумській області

Методологічні засади організації системи ризик–менеджменту в банках

Стаття присвячена основним проблемам функціонування системи ризик–менеджменту в банківських установах. Визначено основні методологічні засади організації системи ризик–менеджменту: принципи, функції, завдання. Обґрунтовано класифікацію ризиків банківської діяльності.

Ключові слова: ризик, ризик–менеджмент, банківська діяльність, фінансовий ринок, управління банківськими ризиками.

Статья посвящена основным проблемам функционирования системы риск–менеджмента в банковских учреждениях. Определены основные методологические основы организации системы риск–менеджмента: принципы, функции, задания. Обоснована классификация рисков банковской деятельности.

Ключевые слова: риск, риск–менеджмент, банковская деятельность, финансовый рынок, управление банковскими рисками.

The article is sanctified to the basic problems of functioning of the system of risk management in bank institutions. Basic methodological principles of organization of the system of risk management are certain: principles, functions, tasks. Classification of risks of bank activity is reasonable.

Keywords: risk, risk–management, bank activity, financial market, management bank risks.

Постановка проблеми. Система управління ризиками є важливою компонентою банківського менеджменту. Управління ризиками має забезпечувати мінімізацію можливих втрат при здійсненні банківської діяльності, яка в умовах ринкової економіки та конкуренції неможлива без ризику.

Ризик–менеджмент привертає все більше уваги як теоретиків, так і практиків. Глобалізація торгівлі і виробництва стала поштовхом до зростання обсягів вкладень у цінні папери і прямих інвестицій на нестійких ринках, що розвивалися. Більш того, в розвинутих економіках роль ринку капіталу стає більш значущою.

Ризики притаманні всім сферам банківської діяльності. Більшість ризиків пов'язана з активними операціями банку, насамперед кредитною і інвестиційною діяльністю. Але і діяльність щодо залучення коштів на вклади (депозити), на розрахункові та поточні рахунки також пов'язана з багатьма ризиками. Одночасне здійснення банком активних і пасивних операцій призводить до виникнення додаткових чинників ризику та зумовлює застосування особливих підходів до обмеження їх впливу.

З метою раціонального використання вкладених коштів та підвищення їх ефективності використовуються основні прийоми ризик–менеджменту, які мають за мету максимізацію вартості коштів, внесених акціонерами, стійке й стабільне отримання прибутку від банківської діяльності, забезпечен-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ня повернення депозитних коштів клієнтам при збереженні оптимального рівня ризику. Реалізація зазначеної мети можлива за рахунок організації ефективного управління та контролю за банківською діяльністю, що фокусується на управлінні фінансовими ризиками банків, які притаманні банківській діяльності, і має бути ключовим напрямом у системі стратегічного управління.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. У сучасній економічній науці, так само як і у практичній діяльності, проблематика ризиків відіграє системну роль. Питання ідентифікації, систематизації, аналізу, кількісної оцінки і управління ризиками займають найважливіше місце як на рівні теоретичної літератури і наукових досліджень, так і в системі економічної освіти і реальної роботи агентів економіки.

До основних фундаментальних наукових досліджень в галузі ризик-менеджменту можна віднести праці І.Т. Балабанова, Є.С. Стоянової, Т.В. Нікітіної, Грюнинг Х. ван, А.В. Чугунова.

Проблемі формування ефективної системи ризик-менеджменту в банківській діяльності присвячено багато наукових праць зарубіжних економістів. Серед зарубіжних дослідників слід відмітити праці І. Ансоффа, У. Едвардса, Г.Б. Клейнера, Дж. Маршалла, Г. Минцберга, П. Роуза, Ю.Ю. Русанова. Серед вітчизняних науковців слід зазначити наукові праці В.М. Голуба, О.В. Дзюблюка, С.М. Козьменка, М.С. Клапківа, І.М. Парасій-Вергуненка, Ю.В. Серика та інші.

Але основною проблемою залишається те, що методи і прийоми, що використовуються у формуванні системи управління ризиками, на сьогодні не забезпечують фінансову стійкість банківської системи.

В.В. Вітлінський справедливо відзначає, що «у банківській справі ризик – явище абсолютно нормальне, щоб дістати істотний прибуток, необхідно йти на обґрунтований (припустимий) ризик» [49, с. 25]. Лео Шустер, говорячи про ризики, підкреслює: «Банкір, що втратив здатність ризикувати, банкіром більше бути не може. Ця стара мудрість нагадує про те, що ризики іманентні банківській системі» [374, с. 18].

Досить цікавим з приводу ризику є цитата В.П. Буянова: «...Люди создали особую искусственную среду обитания – техносферу – именно для того, чтобы повысить свою безопасность, создать экономическое благополучие, однако оказалось, что эта глобальная система развивается по своим собственным законам, проявления которых нередко неожиданны и непредсказуемы... Техносфера, создаваемая для защиты, сама превратилась в губительного монстра» [36, с. 19–20].

Ю.С. Масленчиков зазначає, що «Риск – действие, направленное на привлекательную цель, достижение которой сопряжено с элементом опасности, угрозой потери или неуспеха» [239, с. 2].

Концептуалізоване поняття ризику сприймається неоднозначно:

– ризик як відображення об'єктивної невпевненості, що сприймається як свідомо інтерпретація невпевненості суб'єкта оцінювання, управління;

– ризик як невпевненість внаслідок психологічного сприйняття. У цьому розумінні ризик є комбінацією азарту і цілеспрямованих дій та вимірюється за допомогою показника ймовірності переконаності особи;

– зв'язок «ризик – невпевненість» можна трактувати як суто психологічне явище, що проявляється лише в аспекті людських відчуттів і людського досвіду (поведінки суб'єкта) [50].

Отже, ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка стосується діяльності суб'єктів, пов'язаної з подоланням невизначеності й конфліктності в ситуації неминучого вибору.

Мета статті є визначення основних методологічних засад організації системи ризик-менеджменту в банках.

Виклад основного матеріалу. Організована система ризик-менеджменту базується на науково обґрунтованій, предметно адаптованій до реалій банківської діяльності методології, передових технологіях та світовому досвіду управління ризиками. В умовах глобалізації та інтеграції банківського бізнесу, посилення конкурентної боротьби та збільшення загроз кредитної безпеки постають завдання підвищення власної фінансової стійкості, оптимізація співвідношення конкуруючих характеристик – ризику та дохідності.

Система управління ризиками – це науково-методичний комплекс заходів відносно управління банками, націлених на виявлення та оцінку ризику, використання специфічних прийомів і методів з метою створення умов для стійкого їх функціонування, максимізації власного капіталу, виконання вимог клієнтів і партнерів банків та забезпечення прибуткової діяльності.

Система ризик-менеджменту має включати процес прийняття рішень, подальший моніторинг ризикових позицій, їх хеджування, порядок взаємодії суб'єктів, які сприяють забезпеченню фінансової стійкості банківських установ, та контроль за прийнятими ризиками. При аналізі ефективності системи ризик-менеджменту доцільно використовувати як основний методологічний інструмент системний підхід. Системний підхід уявляє собою всебічний підхід, який фокусує увагу не тільки на банківській системі, а й на навколишньому середовищі [85, с. 11]. При цьому центральним поняттям системного підходу є поняття «система», яке являє собою множину елементів, що знаходяться у взаємодії, відносинах, зв'язках та завдяки цьому являє собою цілісність [387]. Ефективність системного підходу у формуванні положень ризик-менеджменту полягає в ефективній взаємодії між частинами системи.

Таким чином, система ризик-менеджменту являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків. Процес ризик-менеджменту в прийнятті рішень доцільно представити за такими блоками: збір і обробка даних; якісний аналіз ризиків; кількісна оцінка ризиків; оцінка прийнятності ризику; оцінка можливості зниження ризику; вибір методів та формування варіантів зниження ризику; оцінка можливості збільшення ризиків; формування та вибір варіантів збільшення ризиків; оцінка доцільності зниження ризиків; оцінка доцільності збільшення ризику; вибір варіанта зниження ри-

зику; реалізація проекту (прийняття рішень); відмова від реалізації проекту (уникнення ризику).

Слід зазначити, що блок – збір та обробка інформації за аспектами ризиків подані як перший етап. Але в дійсності зазначена робота здійснюється протягом усього періоду прийняття рішень. В міру переходу від одного етапу до іншого може уточнюватися потреба в додатковій інформації.

Функціонування банківських установ здійснюється на основі прийняття стратегічних, тактичних і оперативних рішень. Однак їх реалізація знаходиться під впливом об'єктивно суттєвої невизначеності. Будь-який прояв невизначеності може затримати настання прогнозованих подій, змінити їхній зміст або кількісну оцінку, викликати небажаний розвиток подій як очікуваних, так і неочікуваних.

Система управління ризиками складається з об'єкта та суб'єкта управління. Як об'єкт управління виступають банківські установи та його конкурентні позиції на ринку банківських послуг. Змінною, якою управляють, є розрахункова величина – рівень ризику. Управляючою частиною, або суб'єктом управління, в даній системі є підрозділ ризик-менеджменту, який на підставі отриманої інформації, використовуючи різні методи теорії ризику, розробляє заходи керуючого впливу для зниження рівня ризику або утримання його на певному рівні.

Слід зазначити, що використання системного підходу при формуванні ризик-менеджменту у банківських установах передбачає визначення зовнішніх та внутрішніх чинників виникнення проблем (див. рис.).

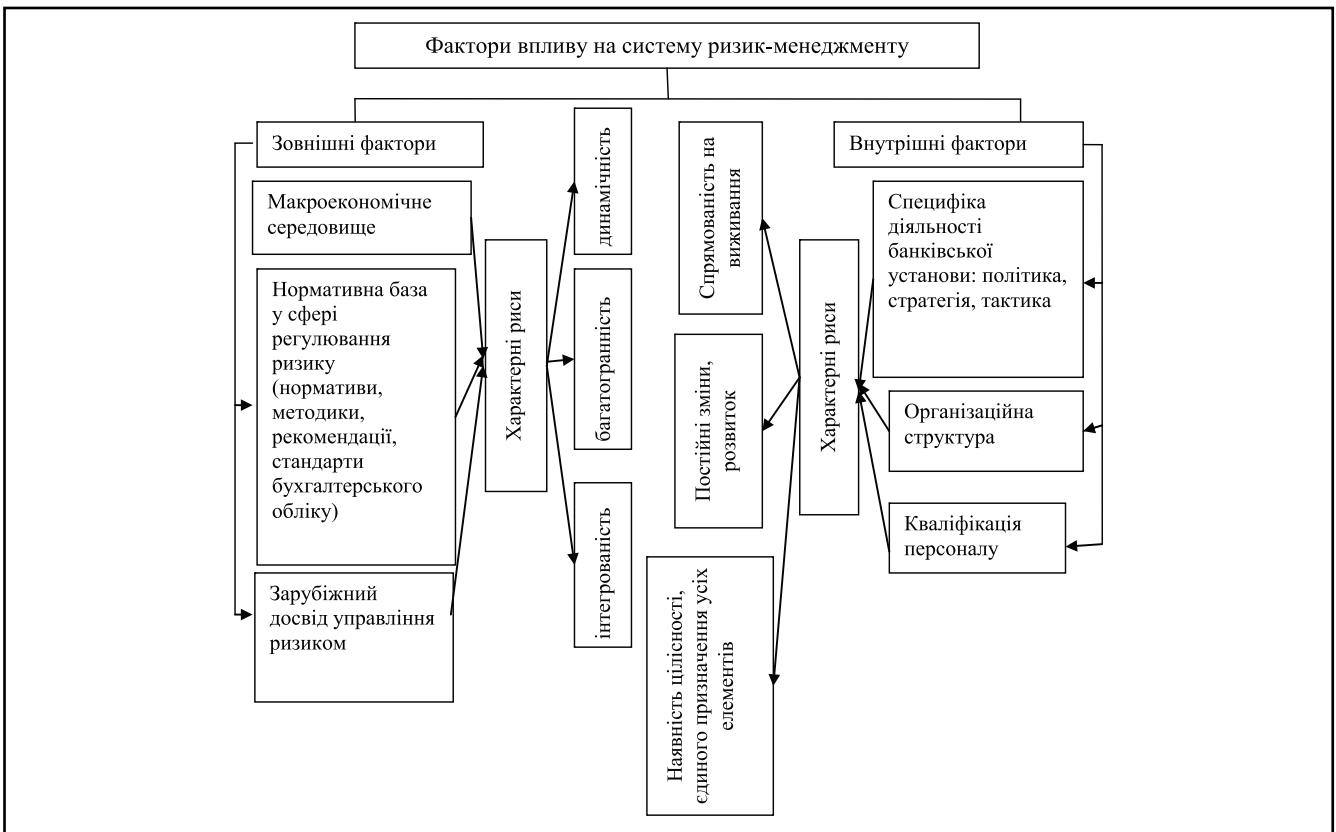
Динамічність передбачає швидку зміну зовнішнього середовища, яке оточує функціонування банківських установ. Тому основним завданням є створення адаптивної системи ризик-менеджменту, яка б не протистояла змінам зовнішнього середовища, а змінювалася відповідно до них.

Сучасна банківська установа взаємодіє з великою кількістю суб'єктів: акціонерами, клієнтами, партнерами, органами влади, учасниками фінансового ринку, конкурентами – і в цьому полягає її багатогранність. Уся ця багатогранність ускладнюється тим, що всі суб'єкти пов'язані між собою великою кількістю взаємовідносин (економічних, інформаційних, політичних, адміністративних), тобто постійно впливають один на одного, а це свідчить про інтегрованість зовнішнього середовища. Відповідно, зміна взаємодії банківської системи з будь-яким із цих суб'єктів призводить до зміни відносин з іншими.

Сама по собі система ризик-менеджменту передбачає здійснення певних процесів та дій, які представляють елементи системи, а саме: ідентифікація та локалізація ризику, аналіз і оцінка ризику, способи мінімізації, моніторинг ризикових позицій.

Система ризик-менеджменту банків має виконувати такі функції:

- методологічна: розробка нормативних положень, системи вимог до звітності та документообігу, системи розподілу повноважень в процесі прийняття рішень;
- аналітична: створення єдиного інформаційно-аналітичного простору, оцінка можливих збитків та ймовірності їх настання;

Зовнішні і внутрішні фактори впливу на систему ризик-менеджменту в банках

Джерело: розроблено автором.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

– регулююча: управління активами і пасивами, ціноутворення банківських продуктів та послуг, реалізація кредитної політики, встановлення нормативів і лімітів;

– контрольна: моніторинг, аудит, фінансова безпека.

Виконання зазначених функцій можливе через реалізацію вказаних нижче етапів управління ризиками.

Виявлення ризику та причин його виникнення. Основним методом виявлення ризику виступає комплексний аналіз банківських операцій, яким притаманний ризик, та аналіз зовнішніх факторів, що впливають на їхнє утворення та зміну ризику. Для досягнення мети повного і своєчасного виявлення ризиків банків економічний аналіз має базуватися на комплексному підході, який включає аналіз і прогнозування поведінки зовнішнього і внутрішнього середовища.

Оцінка ризику і можливих збитків. Залежно від типу банківських операцій здійснюється кількісна оцінка можливих збитків, а також визначається ймовірність настання небажаної події, яка призводить до збитків. На цьому етапі можливо використовувати методики: розрахунок чутливості вартості портфеля до ринкових ризиків–альфа, бета–аналіз, аналіз дюрації; розрахунок ризикової вартості портфеля – облік кореляцій між фінансовими інструментами, які складають портфель; розрахунок кредитного ризику – кореляція між станом різних позичальників: ризик ліквідності та фіндування – розрахунок геп–ліквідності; ризик ліквідності активів – визначення співвідношення розміру позиції банку до розміру усього ринку; операційний ризик – організація системи моніторингу операцій, що пов'язані з відмиванням (легалізацією) брудних грошей.

Прийняття рішень про облік або відмова від ризику. Оцінюється вся сукупність ризиків, які прийняті банками, а також можливість управління прийнятими ризиками.

Здійснення регулюючого впливу на ризик. Основними методами управління ризиками слугують:

1. *Діагностика і моніторинг.* Діагностика стійкості банківських установ має здійснюватися під час проведення моніторингу. У свою чергу, моніторинг банків виступає частиною наглядових функцій центрального банку. Основна його мета – забезпечення органів державного управління і банківської системи інформацією, що відображає результати діяльності банків та вплив чинників, які визначають їхню стійкість [161, с. 193–199].

2. *Встановлення нормативів і лімітів.* Це введення обмежень на величину фінансових операцій і наступний контроль за виконанням прийнятих рішень. Зазначений метод використовується для уникнення концентрації кредитних і ринкових ризиків та підтримки ліквідності банківської системи на певному рівні.

Слід зазначити, що операції, які підлягають лімітуванню, доцільно згрупувати таким чином: операції за конверсією однієї валюти; операції з цінними паперами; кредитно–депозитні операції на міжбанківському ринку; операції з похідними фінансовими інструментами.

3. *Диверсифікація.* Передбачає розподіл активів і пасивів за різними компонентами як на рівні фінансових інструментів, так і за їх складовими з метою зниження ризику. Як основні форми диверсифікації можна використовувати: диверсифікацію портфеля цінних паперів, диверсифікацію кредитного портфеля, диверсифікацію валютного кошика, диверсифікацію джерел залучення коштів.

4. *Формування резервів на покриття збитків.* Зазначений інструмент дозволяє покривати ризик за рахунок власних коштів банків, що резервуються (резерв під кредитні операції, операції з цінними паперами, під дебіторську заборгованість). Зазначені заходи спрямовані на забезпечення банками фінансової стійкості та дозволяють запобігти коливанням величини прибутку банків у зв'язку зі списанням збитків. При цьому зростання резерву збільшує витрати (зменшує капітал), а зменшення резерву, навпаки, збільшує доходи (капітал). Такий порядок виступає елементом фінансового планування в банківських установах. Це пов'язано, по–перше, з тим, що створені резерви по кредитах віднесені до більш високої групи ризику і формуються за рахунок прибутку. При цьому банківські установи за допомогою сформованих резервів можуть штучно завищувати або занижувати власний фінансовий результат, а тому і корегувати суму податку на прибуток.

5. *Хеджування.* Використання одного фінансового інструмента для зниження ризику, пов'язаного з негативним впливом ринкових факторів на ціну іншого, пов'язаного з першим інструментом. Таким чином, хеджування застосовується для зниження ризику збитків, пов'язаних зі зміною ринкових чинників (цін на фінансові інструменти, обмінних курсів валют, процентних ставок) шляхом застосування певних заходів. Такими заходами можуть бути: ф'ючерсні операції, опціони, операції своп, процентний арбітраж. Фактично хеджування означає створення зустрічних вимог та зобов'язань за операціями з цінними паперами, валютою та реальними активами. Вибір методів управління або їх комбінації здійснюється в залежності від виду ризику, специфіки діяльності банків, їх фінансового стану.

Організація процесу контролю. На даному етапі здійснюється наступний контроль за обсягом прийнятого фінансового ризику, рівнем збитків, дотриманням встановлених нормативів та лімітів, оцінюється ефективність управління окремими видами ризиків. Процес контролю є основним механізмом захисту від потенційних помилок та збитків.

Зазначена схема організації системи ризик–менеджменту за наведеними етапами відповідає класичній схемі управлінського процесу: аналіз – планування – формування регулюючого впливу – облік і контроль. Увесь процес управління є безперервним, усі всі його етапи здійснюються одночасно для різних видів ризиків.

Система управління ризиками, на наш погляд, має бути зорієнтована на вирішення таких завдань:

– забезпечення оптимального співвідношення між доходністю банківських операцій та їх ризиковістю;

- підтримка ліквідності банківських надходжень на достатньому рівні за умови оптимізації обсягу прибутку;
- забезпечення встановлених норм достатності капіталу.

Слід зазначити, що на сьогодні найбільшу загрозу для банківських установ становлять такі види ризику, які прямо не пов'язані з проведенням банківських операцій. До них слід віднести ризики, пов'язані з репутацією банківських установ, з конкуренцією у банківській сфері та операційні.

Таким чином, при вирішенні проблем управління фінансовими ризиками доцільно взяти за основу розробку методики управління окремими видами ризику з метою виявлення, локалізації, вимірювання та контролю над ризиками та мінімізації їх впливу.

Відповідно до міжнародної практики ведення банківського бізнесу основним документом, що дає класифікацію банківських ризиків, є стандарти Базельського комітету з банківського нагляду щодо здійснення ефективного банківського нагляду [383].

Національний банк України як центральний орган державного управління банківською системою здійснює регулювання і нагляд за діяльністю вітчизняних банків і визначає банківський ризик як імовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та (або) надходження банку [247]. Відповідно до Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджених постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104, з метою здійснення банківського нагляду Національний банк України виділив дев'ять категорій ризику, а саме:

1) кредитний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконувати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб,

виконувати взяті на себе зобов'язання;

2) ризик ліквідності – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконувати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат;

3) ризик зміни процентної ставки – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі зміни процентної ставки;

4) ринковий ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів і курсів іноземної валюти;

5) валютний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали;

6) операційно-технологічний ризик – потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів обробки

інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості й безперервності роботи;

7) ризик репутації – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу фінансової установи клієнтами, контрагентами, акціонерами (учасниками) або органами нагляду;

8) юридичний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через імовірність двозначного тлумачення;

9) стратегічний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через помилкові управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі.

Вивчаючи зміст та причини виникнення різних ризиків, які пов'язані з банківською діяльністю на фінансовому ринку, перелік стандартної класифікації ризиків доцільно доповнити такими:

– регіональний ризик, який пов'язаний з можливими небажаними змінами в соціально-економічному середовищі функціонування банків (соціальні, політичні, правові, загальний економічний стан регіону та його зв'язки з іншими регіонами);

– ризик інфляційного знецінення активів і капіталу банківської системи, який пов'язаний із загрозою зниження їх ринкової вартості, з одного боку, і недоотриманням доходів – з іншого. Однак сама по собі інфляція не створює загрози знецінення капіталу і активів, тому що вона включається в ціну кредиту або до інвестиційного доходу. Загрозою є помилкове прогнозування майбутніх темпів інфляції та динаміки процентної ставки. Таким чином, слід зазначити, що ризик інфляційного знецінення фінансових активів і капіталу виникає у період зниження очікуваної інфляції та процентних ставок. У період їх збільшення причиною від'ємного приросту процентного доходу може бути перевищення встановленої кредитором процентної ставки конкурентного обмежувального значення. Зазначена ситуація викликана не інфляційним ризиком, а ризиком концентрації фінансових активів біля однієї або декількох груп позичальників або одержувачів інвестицій;

– ризик концентрації банківських операцій біля певного позичальника або одержувача інвестицій, емітента довгострокових зобов'язань, а також біля джерела кредитних ресурсів. Тому для загального аналізу галузі позичальника доцільно використовувати такі показники: поточний економічний стан галузі, в яку банки розміщують свої кредитні або інвестиційні активи; перспективи розвитку галузі; циклічність розвитку галузі; конкуренція; стійкість суб'єктів економічної діяльності галузі до змін у технологіях, а також залежність галузі від імпорту ресурсів; структура галузевих витрат, середні за галуззю фінансові показники, а також диверсифікація виробництва; бар'єри для входження в галузь, ступінь директивного впливу держави на її суб'єктів та стійкість відносин між акціонерами та менеджерами великих підприємств.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Банківські установи при визначенні лімітів фінансування певних галузей і підприємств у багатьох випадках керуються суб'єктивними рішеннями. Тому втрати банків від реалізації суб'єктивних ризиків залежать від повноти врахування менеджером об'єктивних реалій ринкової економіки при кредитуванні та інвестуванні. Як приклад зазначеної ситуації можна навести надання кредитів суб'єктам господарювання, які беруть участь спільно з банками у різних групах, зокрема фінансово-промислових, що, у свою чергу, посилює ризик концентрації, оскільки банки підпадають під вплив фінансово-промислової групи.

При аналізі групи банківських ризиків, які пов'язані з фінансовим ринком, необхідно відмітити їх альтернативний, об'єктивно-суб'єктивний характер. Вони не можуть призвести до втрати вартості одних банківських активів через порушення їх руху на фінансовому ринку, а тільки через зниження ринкової вартості у часі або одних активів відносно інших. Зазначене можливе при небажаній зміні попиту і пропозиції на фінансовому ринку. Коли грошові кошти перетворюються на банківські активи, тобто набувають терміновість, поверненість і платність, вони стають чутливими до ринкових і цінових ризиків. Охарактеризуємо ринкові і цінові ризики.

Ризик зниження ринкової ліквідності цінних паперів як об'єкта банківських інвестицій полягає у загрозі зниження ринкової вартості, а також дострокового відкликання деяких цінних паперів із обігу. Якщо банки залучають позичковий капітал, емітуючи боргові зобов'язання (облігації, векселі, депозитні сертифікати), для них існує загроза, що реальний процент за ними, який буде сплачений, при пониженні ринкових процентних ставок буде більшим, ніж номінальний. Небажана зміна процентних ставок призведе до зменшення попиту в даному сегменті фінансового ринку, що, у свою чергу, призведе до зниження швидкості обігу його інструментів.

Процентний ризик передбачає загрозу нанесення банкам прямих збитків, коли ціна залучених кредитних ресурсів визначається ринковою нормою процента і альтернативних, нерозміщених банком кредитних ресурсів на ринку на більш вигідних умовах, якщо плата за кредит фіксована. В цілому процентний банківський ризик визначається такими умовами: відповідністю швидкості обігу різних фінансових інструментів, що використовують банки для залучення та розміщення коштів; відповідністю типів процентних ставок, які є основою процентного доходу, які отримують банки за активними операціями та виплатами за пасивними операціями для фінансових інструментів відповідно до термінів погашення; невизначеністю попиту і пропозиції на фінансовому ринку, мінливістю процентних ставок, а також ринковою ліквідністю фінансових інструментів.

Валютний ризик можна подати як операційний (конверсійний) та трансляційний. Операційний валютний ризик пов'язаний з терміновістю угод, до яких залучається іноземна валюта, тобто з невизначеністю ринкової вартості банківського фінансового активу і створюваного ним доходу через певний проміжок часу.

Джерелом трансляційного валютного ризику є загроза невідповідності залучених і розміщених банківських фінансових активів і пасивів, які виражені у різних іноземних валютах. Зазначена невідповідність може виникати у період появи у банківських операціях більш ніж однієї валюти. Однак у практиці банківської діяльності бувають ситуації, коли певний напрям зміни цін на ринку є лише частиною іншого коливання, більш глобального і довготривалого, яке виникає внаслідок впливу на фінансову сферу процесів циклічного розвитку усієї економіки. Тому поряд із вищезазначеними валютними ризиками доцільно виділити і економічний. Він пов'язаний з тим, що ринок іноземної валюти за своєю суттю є посередником між ринком грошей і кредитних ресурсів у одній країні та ринком товарів, кредитів та інвестицій – в іншій. Таким чином, коливання валютних курсів залежать від темпів розвитку грошового ринку, банківської системи, товарного виробництва, законодавства, від співвідношення обсягів і структури експорту та імпорту в країні.

Доцільно також виділити ризик реінвестування, який пов'язаний зі зниженням ринкової вартості грошових потоків фінансових активів і доходу за ним. Невизначеність курсів валют і процентних ставок у майбутньому призводить до невпевненості банківської установи в отриманні доходу при наступному реінвестуванні коштів на той же термін у фінансові інструменти, що використовувалися раніше. Можливість повторного інвестування визначається постійною або зростаючою ліквідністю ринку, що робить його привабливим для банків. У цьому випадку зазначений ризик є проєкцією поточного процентного і валютного ризиків на майбутні кредити та інвестиції банку. Ризик реінвестування також пов'язаний із вкладенням вивільнених кредитних ресурсів з метою хеджування поточного валютного та процентного ризиків.

Поряд із ціновими банківськими ризиками, які тісно пов'язані з фінансовим ринком, важливу роль у забезпеченні стійкого функціонування банків відіграють ризики, які безпосередньо пов'язані з об'єктом банківських фінансових угод. Ризик втрати основної суми боргу і процента за ним, збільшення терміну кредиту, зміна позичальника, а також зміна вартості забезпечення є для банку внутрішніми ризиками. Вони також пов'язані із зовнішніми ризиками, які зумовлені невизначеністю фінансового ринку, економіко-політичної ситуації в країні. Отже, суб'єктивні банківські ризики є відображенням впливу об'єктивних процесів фінансових інвестицій, кредиторів та інвесторів.

Виходячи з аналізу чинників утворення банківських ризиків їх можна класифікувати таким чином:

- об'єктивні ризики, які пов'язані з об'єктом банківських операцій. Вони включають інфляційний, регіональний, концентраційний, ринковий та кредитний ризики;
- суб'єктивні ризики, які пов'язані із суб'єктами банківської діяльності: ризик рентабельності, платоспроможності і ліквідності позичальників, одержувачів інвестицій або еле-

Зовнішні і внутрішні фактори впливу на систему ризик–менеджменту в банках

Назва	Характеристика
Принципи системного підходу	
Методологічний	Визначають концептуальні загальні положення і не залежать від специфіки ризику, що досліджується. До них належать однотиповість, коректність, комплексність, взаємозалежність
Методичний	Безпосередньо пов'язані з видом діяльності, його специфікою. До них належать: різносприятливість, динамічність, узгодженість
Операційний	Пов'язані з наявністю, достовірністю, однозначністю інформації і можливостями її обробки. До них належать моделювання і симплексний зв'язок
Компоненти системного підходу	
Гностичний	Накопичення та аналіз нової інформації про реальні та потенційні системи управління банками
Проектний	Пов'язаний із плануванням та прогнозуванням банківської діяльності у напрямі досягнення цілей, пов'язаних із мінімізацією ризиків та наслідків від їхньої реалізації
Конструктивний	Дії щодо відбору і формування механізму впливу на систему банківських ризиків
Комунікативний	Відображає процеси, пов'язані зі встановленням доцільної взаємодії між суб'єктами банківської діяльності у процесі функціонування банків як організацій фінансового ринку
Організаційний	Дії банківських менеджерів з реалізації певних дій щодо прийняття ризиків та їх мінімізації
Фактори системного підходу	
Ресурсний	Розробка системних заходів фінансово–кредитного, інноваційного, організаційного, законодавчого регулювання банківської системи з метою зниження її ризикованості
Управління системними процесами	Розробка управлінської інформації, її розповсюдження на підсистеми банківської діяльності, контроль і коригування реагування суб'єктів системи на інформацію, що отримується
Реалізація регулюючого впливу	Отримання очікуваного ефекту від розповсюдження управлінської інформації між різними суб'єктами банківської системи
Параметри системного підходу	
Базові параметри функціонування різних елементів банківської системи і закономірності їх зміни	Обсяги власних капіталів, залучених і запозичених коштів; рівні рентабельності; фінансова стійкість; конкурентна позиція
Інтегральні системні якості банківських ризиків	Об'єднання різних елементів систем банківської діяльності і банківських ризиків у цілісний об'єкт

ментів довгострокових зобов'язань, ризик зниження банківської ліквідності та доходності активних операцій;

– управлінські ризики, які опосередковано впливають на фінансову діяльність банків: загрози зловживань та крадіжок, порушення у комп'ютерних системах, втрата іміджу банків.

Для формування системи ризик–менеджменту банків необхідно визначити основні зв'язки між елементами системи банківських ризиків, які, на нашу думку, реалізуються через встановлення принципів, компонентів, факторів та параметрів (див. табл.).

З огляду на все вищезазначене можна стверджувати, що банківські ризики є складовою системного ризику, який пов'язаний із розвитком фінансово–кредитної системи держави.

Системний ризик – це ризик втрат, пов'язаних із небажаними змінами на ринку в цілому, які викликані:

– «ефектом доміно» на фінансовому ринку, якщо криза однієї або групи фінансових інституцій або компаній реального сектора, криза сегмента ринку або системи розрахунків передається у розширеному обсязі, через перетин зобов'язань, на інші групи фінансових інституцій або компаній реального сектора, сегмента ринку або системи розрахунків, поступово охоплюючи увесь ринок; у випадку, коли криза фінансового ринку однієї країни або групи країн передається на іншу;

– кризою довіри серед інвесторів, які створюють ситуацію неліквідності на ринку [422].

Висновки

При формуванні ризик–менеджменту банківських установ передбачає визначення зовнішніх та внутрішніх чинників виникнення проблем, а саме: до зовнішніх факторів впливу відносять макроекономічне середовище, нормативну базу у сфері регулювання ризику (нормативи, методики, рекомендації), стандарти бухгалтерського обліку, зарубіжний досвід управління ризиком; до внутрішніх факторів впливу відносять специфіку діяльності банківських установ: політику, стратегію, тактику, організаційну структуру, кваліфікацію персоналу.

Система ризик–менеджменту має виконувати такі функції: методологічну, аналітичну, регулюючу, контрольну.

Виконання зазначених функцій можливе через реалізацію етапів управління ризиками, а саме: виявлення ризику та причин його виникнення; оцінка ризику і можливих збитків; прийняття рішень про облік або відмова від ризику; здійснення регулюючого впливу на ризик; організація процесу контролю.

Таким чином, складність емпіричного вирішення проблеми зростання ризиків у міру розвитку банківських установ вимагає системного підходу. При його використанні необхідно враховувати такі якісні характеристики ризиків, як протиріччя та альтернативність. Це означає можливість для державних органів регулювання обирати певні співвідношення «потенційний дохід – ризикові втрати», а також шляхи захисту від ризику.

Література

1. Буянов В.П. Рискология (управление рисками): Учебн. пособ. / В.П. Буянов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Экзамен, 2003. – 384 с.
 2. Вітлінський В.В. Ризик у менеджменті / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний. – К.: Борисфен. – М., 1996. – 336 с.
 3. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія.
 4. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
 5. Егорова Е.Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е.Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – №2. – С. 9–12.
 6. Коваленко В.В. Методичні підходи до діагностики і моніторингу фінансової стійкості банківської системи / В.В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №11. – С. 193–200.
 7. Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке / Ю.С. Масленченков: Кн. 3: Технология финансового менедж-

жмента клиента. – М.: Перспектива, 1997. – 158 с.

9. Школьник І.О. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи: монографія / І.О. Школьник. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 98 с.

10. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework Basle Committee on Banking Supervision [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs107.htm>.

11. Cihak Martin «Stresstesting: A review of key concepts» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.defaultrisk.com/pp_test_05.htm.

12. Risk Management and Control Guidance for the Securities Firms and Their Supervisors [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.financialstabilityboard.org/cos/cos_980501b.htm – IOSCO, 1998.

*П.І. ПІДЛІСНИЙ,
 д.е.н., Державний економіко-технологічний університет транспорту,
 А.М. БРАЙКОВСЬКА,
 аспірант, Державний економіко-технологічний університет транспорту*

Логістично-маркетингова діяльність в оптимізації змішаних вантажних перевезень

У статті досліджуються проблеми та передумови формування логістично-маркетингової діяльності операторських мультимодальних компаній з організації міжнародних змішаних залізнично-водних перевезень.

Ключові слова: маркетинг, транспортний маркетинг, логістика, логістично-маркетингова діяльність на транспорті, економіко-математичне моделювання.

В статье исследуются проблемы и предпосылки формирования логистично-маркетинговой деятельности операторских мультимодальных компаний по организации международных смешанных железнодорожно-водных перевозок.

Ключевые слова: маркетинг, транспортный маркетинг, логистика, логистично-маркетинговая деятельность на транспорте, экономико-математическое моделирование.

The challenges and prerequisites for the formation logistics and marketing activities of multimodal operator for the organization of international rail and water transport are investigated.

Keywords: marketing, transportation marketing, logistics, logistics and marketing activities in transport, economic and mathematical modeling.

Постановка проблеми. В теперішній час експортно-імпорتنі перевезення вантажів відбуваються без участі ві-

тчизняних операторів перевезень, а на морському відрізку шляху – іноземним морським торговельним флотом. У результаті такої недосконалої політики держава втрачає щорічно валютних надходжень в сумі близько \$2 млрд.

Функціонування вітчизняних операторських мультимодальних компаній на міжнародному ринку транспортних послуг із впровадженням логістично-маркетингових технологій значно покращить їх конкурентоспроможність на перевезеннях власних експортно-імпортних вантажів, що є актуальним на сьогодні.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми та перспективи розвитку міжнародних мультимодальних перевезень із впровадженням логістично-маркетингових технологій завжди були в центрі уваги як вітчизняних, так і іноземних вчених. Публікації таких вчених, як Генрі Асель, Ф. Котлер, Е. Дитхель, Ж.-Ж. Ламбен, Дж. О'Шонесі, Х. Хершген, І.М. Аксьонов, О.О. Бакаєв, Е.Н. Воевудський, О.О. Зеркалов, С.М. Качура, В.Г. Кушнірчук, О.І. Лапкіна, Я.С. Ларін, М.В. Макаренко, С.В. Мачерний, М.Я. Постан, В.І. Чекаловець, Ю.М. Цветов, свідчать про те, що їх дослідження присвячені науково-практичним розробкам різних заходів і теоретичних підходів, спрямованих на вдосконалення маркетингової діяльності, зокрема на ринку транспортних послуг, на збільшення обсягів перевезень вантажів з урахуванням логістичних схем виробництва, переміщення, зберігання і розподілу товарів. Але проблемам комплексно-